

MEZRAA YERLEŞMELERİYLE İLGİLİ KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

A Comparative Research on Mezraa Settlements

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY*

Yrd.Doç.Dr.Ogün COŞKUN**

ÖZET

Mezraalar, Türkiye yerleşme literatüründe ayrı bir öneme sahip kırsal yerleşme şekilleridirler. Gerek köy ekonomilerine yaptıkları katkı, gerekse zaman içinde geçirmiş oldukları nicelik ve nitelik değişimi bu yerleşmeleri özel kılan sebepler arasındadır. Bu nedenle, geçmişten bu yana farklı coğrafi çalışmalar içinde ele alınarak incelenmişlerdir. Eldeki çalışmada, öncelikle Türkiye mezraalarının coğrafi dağılışı kısaca değerlendirilmiş, daha sonra Uzungöl (Trabzon) ve Bozburun (Erzurum) çevresindeki mezraa yerleşmeleri karşılaştırmalı bir bakış açısı ile analiz edilerek, bu iki örnek üzerinden genellemeler yapma yoluna gidilmiştir. Çalışmanın veri tabanı, büyük bölümüyle farklı zamanlarda yapılan arazi çalışmaları ile derlenen yerinde gözlem sonuçlarına dayalı olarak oluşturulmuştur. Mezraaların kuruluş amacı, yerleşme formları, mesken türleri, ekonomik faaliyet şekilleri ve işlevleri açısından taşıdıkları ortak ve farklı yönler irdelenerek, coğrafi yapının söz konusu bu farklılaşmalar üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mezraa, Yerleşme Coğrafyası, Uzungöl, Bozburun.

* Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı. hdoganay@atauni.edu.tr.

** Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı. oguncoskun@atauni.edu.tr.

ABSTRACT

Mezraas are rural settlement types that are significant in Turkish settlement literature. Their contributions to village economies besides quantity and quality changes they have gone through in time are some of the reasons why these settlements are significant. This is why, they have been analyzed in different geographic studies from past to present. In this study, firstly, geographic distribution of Turkish mezraas were evaluated shortly, then, mezraa settlements around Uzungöl (Trabzon) and Bozburun (Erzurum) were analyzed in a comparative style, and generalizations were made on these two examples. Database of the study was formed based on onsite observation results compiled with the field surveys that were mostly made in different times. Mezraas were evaluated according to their establishing reasons, settlement forms, housing types, economic activity types and their functions and effects of geographic structure on these differentiations were reviewed.

Key words: *Mezraa, Settlement Geography, Uzungöl, Bozburun.*

I.Giriş

Geçmişteki önemleri giderek azalmış olmakla birlikte, yine de Türkiye kırsal yerleşme şekilleri örüntüsü içinde mezraalar, az çok önemlerini korumaktadırlar. Bunu; 8.500'ü aşan sayıları (1997'de 8 586 kadar) ve 115 bine yakın mezraa hane sayısı ile (1997'de 114 945 hane) 575 bini bulan nüfuslarını dikkate alarak yorumlayabileceğimiz gibi, ekonomik işlevleri ve sürekli yerleşme sayısının artmasındaki işlevlerini de kuşkusuz ayrıca değerlendirmemiz gerekir.

İşlevleri bölgesel açıdan farklılıklar gösterse bile, bu grup kırsal yerleşmeleri, sürekli ve dönemlik yerleşmeler olup olmama özellikleri bakımından, iki kategoride inceleyebiliriz:

•*Sürekli yerleşmeler oluşturmuş olanlar*: Bunlar, sürekli yerleşme durumuna gelip, bir kente dönüşmüş olanlar (Elazığ ve Malatya gibi), bir köy yerleşmesine dönüşmüş olanlar (pek çok örneği vardır) ve özellikle toplu yerleşilmiş bazı köylerin, uzak mahalleleri durumuna gelmiş olanlar gibi (yaklaşık 2 ila 6-7 km. uzaklıktaki devamlı oturan mahalleler gibi).

•*Dönemlik yerleşilen mezraalar*: Bunlar, elbette Karadeniz bölgesi ve özellikle de

Doğu Karadeniz bölümü köy yerleşmelerine bağlı, onların ekonomik etkinlik alanı içinde ve yıl içinde, ilkbahar ve sonbaharda yerleşilen mezraalar olup, *ikinci yayla* diye nitelenmeleri, yanlıştır.

Türkiye mezraaları, birçok yönüyle bölgesel farklılıklar gösterirler. Bunlar; hane ve nüfus büyüklüklerinden, yerleşim tarzı ve kullanılan yapı malzemesine dek, değişik açılardan incelenebilirler. Bu konuda, gerek tarihçiler ve gerekse coğrafyacıların, dikkat çekici önemli araştırmaları bulunmaktadır. Ancak yine de, *mezraaların bölgesel ve yöresel işlevsel özelliklerini karşılaştıracak kadar bir kültürel birikim olduğu kanısında değiliz*. O nedenle araştırmamızın, bir ilk oluşturacağı ve daha sonra da bu tür çalışmaların, zamanla çoğalacağını düşünüyoruz. Çünkü, Türkiye mezraaları üzerine çok sayıda araştırma yapılmış olduğu halde, bunlar henüz, *yöresel bazda karşılaştırmalar* yapılabilecek sıklık ve sayıda değillerdir. Konuyla ilgili daha çok araştırma yapılmalıdır. Örneğin hemen her araştırmacı, *mezraa terimini; ziraat yapılan=ekilen dikilen arazi* diye tanımlarsa da, bunlar arasında hayvancılığı ziraatten saymayan; ancak, sadece hayvan yetiştiriciliği ile uğraşıldığı halde, mezraayı yine *ekilen yer* olarak kabul eden araştırmacılara rastlanmaktadır. Bazı mezraalarda, sadece ekin ekilirken, bazılarında da, odun ve çayır elde edilmesi temel işlev olarak göze çarpar. Demek ki, kırsal yerleşmelerin bölgesel ve yöresel farklı özelliklerinin saptanması ve amaca uygun karşılaştırmalar yapılabilmesi bakımından, daha fazla araştırma ve inceleme çalışmasına gerek duyulmaktadır.

Söz konusu eksiklik bakımından araştırmamız, bir başlangıcı oluşturabilecek mahiyette olup, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölümünden seçilmiş iki mezraa yerleşme sahasının karşılaştırılmasını amaçlamıştır. Az sonra da değinileceği üzere bunlar, Aşkale'nin *Pırnakapan Köyü* yakınındaki mezraadan devamlı yerleşmeye dönüşmüş *Bozburun Köyü* ile *Uzungöl beldesi* çevresindeki mezraa yerleşmeleridir.

Araştırmada yer alan karşılaştırmalar, büyük ölçüde yerinde yapılan gözlem ve mülakat sonuçlarına dayanmaktadır. Bozburun mezraaları, Doğanay ve Coşkun tarafından (2011 sonbaharı ve 2012 ilkbaharı); Uzungöl'ün yakın çevresinde ve özellikle de güneybatısında yer alan mezraalar ise, Doğanay tarafından (2008 ve 2009 sonbahar mevsimleri) incelenmişlerdir. Karşılaştırmalarda ulaşılmak istenen amaç ya da *esas tema*, Doğu Karadeniz bölümü mezraalarıyla Doğu Anadolu mezraalarının *oluşma sebeplerinin benzer; yerleşme özelliklerinin ise farklı olduğu* gerçeğine dikkatleri çekmektir.

II. Türkiye Mezraaları ve Coğrafi Dağılımları

Türkiye Kır Yerleşme Coğrafyası'nın, oldukça zengin bir terminolojisi oluşmuştur. Bunlardan birisi de, *mezraa*¹ terimidir. Terimle ilgili ilk tanımlardan bazıları, en az günümüzden yarım yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Örneğin **Alagöz**² ve **Tanoğlu**³ gibi. Aslında terim, bir *kır yerleşme şekli* ya da tipini tanımlar; böyle olmakla birlikte, hemen hatırlamak gerekir ki, *Mezraa nedir?* sorusunun cevabı, henüz bütün coğrafyacı araştırmacıların üzerinde hemfikir oldukları bir tanım aşamasına bile getirilmiş değildir. Gerçekten de, Türk coğrafyasının güçlü kalemlerinden *Alagöz* ve *Tanoğlu* yıllar önce terimi; *ekin ekilen, ziraat yapılan tarla, ekilen biçilen yer* olarak tanımlamışlardır. Oysa yine kalemli güçlü coğrafyacılarından birisi olan **Yücel**⁴, biraz daha farklı bir tanım yaparak *mezraayı; ekilip biçilen yer değil; ekilecek, ziraat yapılacak yer* olarak tanımlamaktadır. Hatta, aynı araştırmacı, Muğla kentine göre yaklaşık 4 km. kadar güneyde ve bir polye ovasının en çukur kısmında yer alan *Karabağlar* yerleşmesinin, Muğlalılar ve Prof. Tunçbilek tarafından yayla olarak kabul görülmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını; bunun *tam anlamıyla bir mezraa* olduğunu da hatırlatarak, uzun yıllardan bu yana Muğlalılar ve bilim çevrelerinin zihnine yerleşmiş bir yanlış bile düzeltilmiş bulunmaktadır.

Terim; *sürülüp ekilebilir arazi; işlenebilir toprak; tarım yapılan, ekilip biçilen yer (tarla)* şeklinde tanımlanabileceği gibi; en küçük yerleşme şekli (geçici oturlan ev ve ek yapıları) anlamına da gelebilmektedir.⁵

Az önce söz konusu edilen tanım, gerek **Yücel** ve gerekse **Tuncel**⁶ tarafından ileri sürülen görüşlerle de örtüşmektedir. O halde denilebilir ki, bu farklı bakış ve kabul

¹ Mezraa teriminin ifade ediliş biçimi, dilimizde yöresel ya da bölgesel bozulmalara uğrayarak, değişik yazılış ve ifade biçimleri kazanmıştır. *Mezere* (Doğu Karadeniz bölümü), *mezra*, *mezre*, *mezri*, *mezrea* ve *mezracık* gibi.

² **Alagöz, C.A., 1941, Yayla Tabiri Hakkında Rapor.** Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941). Raporlar-Müzakereler-Kararlar, Maarif Vekâleti Yayını, Ankara, s.155.

³ **Tanoğlu, A., 1954, İskân Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metod.** İstanbul Üniv. Türkiyat Enstitüsü Mecmuası, Cilt: XI, İstanbul, s.26-27.

⁴ **Yücel, T., 1995, Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler.** Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü Araştırmaları, Prof.Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan (Ayrı Basım), Yıl: XXXI/I-II, 1993, Ankara, s. 459-460.

⁵ **Doğanay, H., 1997, Türkiye Beşeri Coğrafyası.** Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Ankara, s. 287-292.

⁶ **Tuncel, H., 1996, Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar.** Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sayı: 5'ten ayrı basım, Ankara, s. 287-292.

şekilleri, bilimsel eksikliklerle ilgili olmayıp, sorunun çok daha farklı nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; *tarihi süreç, toprak tasarruf şekilleri, arazinin topoğrafik yapısı, sağlık ve savunma kolaylığı koşulları, kökenleri* gibi doğal ve beşerî süreçlerle ilgilidir. Çalışmamızın amacı dikkate alındığında, bütün etmenleri burada söz konusu etmek doğru olmaz. Ancak, ayrıca vurgulayalım ki *mezraa*, bir *yerleşme şekli* ve *işlevsel özellikleri açısından* coğrafyacıların araştırma ve inceleme konusu olduğu kadar; tarihi seyri, değişme ve gelişme, ya da ortadan kalkma evreleri gibi önemli bilimsel sorunlar açısından, ekonomik ve sosyal konuları irdeleyen tarihçi bilim adamlarının da araştırma konularıdır. Nitekim **Şahin**⁷ bu bilimsel soruna, terimin kökeni (Arapça'daki *zer*, *zirâ*'at kökünden türetilmiştir) ve Anadolu'daki buna dayanan adlar yönünden yaklaşırken; **İnalçık**⁸, Osmanlı yönetimi devrinde mezraalar ve bütün özelliklerini, tarihsel perspektif açısından incelemiş ve sorunun tarihsel temellerine, en azından *Osmanlı Devri* açısından ışık tutmuş bulunmaktadır. Ancak, yine önemle hatırlatmak gerekir ki, *sürülüp ekilebilir arazi; işletilebilir toprak* anlamındaki **mezraa araziler**, tarihsel bakış açısıyla, sadece Osmanlı devri oluşumu değildir. Bunlar, bu anlamda, *Büyük Selçuklu devri* ya da daha da eskiye çıkan, uzun bir geçmişe sahiptirler.⁹

Türkiye'de mezraaların kökeni bir hayli eskiye dayanmakla birlikte, bunlarla ilgili sayısal veriler ve coğrafi dağılımları; daha açık bir ifadeyle, sayısal artış ya da azalışları konusunda, elde birtakım sistematik veriler bulunmamaktadır. Bununla birlikte, yine de tarihçiler; Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı devrelerine ilişkin **Tapu Tahrir Defterleri**¹⁰ (Mufassal defterler, İcmal defterleri, Evkaf defterleri gibi) üzerinde devrenin sosyal ve ekonomik amaçlarına yönelik incelemeler yapmakta ve bu arada, *mezraa* konusu ile ilgili veriler de söz konusu etmektedirler. Özellikle *Beylerbeylikler* veya *Sancaklar*, yerleşme örüntüleri açısından analiz edilirken, *mezraa sahaları ve yerleşmelerine* ayrıca değinilmiş bulunmaktadır.¹¹ Ancak, bu ve benzeri veriler yardımıyla, imparatorluk sancak ya da

⁷ **Şahin, İ.,2004**, *Mezraa*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 29, Ankara, s. 546-547.

⁸ **İnalçık,H.,2000**, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi. (Türkçe Çev: H.Berkay), Eren Yayıncılık, İstanbul, s.205-214.

⁹ **Kafesoğlu,İ.,1987**, Türk Bozkır Kültürü. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.No.110, Ankara.

¹⁰ Bu konuda bakınız:

Yinanç,R.,Elibüyük,M.,1983, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), GÜGEF Yay.No.1, Ankara.

Yinanç,R.,Elibüyük,M.,1988, Maraş Tahrir Defteri (1563). Cild I ve II, Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.No.1, Ankara.

Elibüyük,M.,1990. *Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler*. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları, cilt:1, sayı:2, Ankara.

¹¹ Bu konuda bakınız:

Göyünç,N.,1969, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.No.1458, İstanbul.

Halaçoğlu,Y.,1988, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Yeni İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmeleri. Türk Tarih Kurumu Yay. No. VII. dizi, sayı: 92, Ankara.

Arıkan,Z.,1988, XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı. Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay.No.52, İzmir.

İnalçık,H.,2000, a.g.e.

livalarının sahip oldukları mezraa sayıları ile bunların, belli zaman periyotlarında gösterdikleri değişiklikleri ortaya koymanın zorlukları, meydandadır. Yine de bu araştırmalar, mezraaların geçmişine az çok ışık tutmakta; ister bir toprak tasarruf biçimi, ister ekilebilir arazi veya en küçük yerleşme birimi... olarak kabul edilsinler, kökenlerinin en az Büyük Selçuklular devrine dek geçmişe gittiğini göstermektedirler.

Gerek sayısal özellikler ve gerekse coğrafi dağılımlar bakımından, **Cumhuriyet devri Türkiye mezraaları** hakkında, daha çok şey bilmekteyiz. Bunda esas etken, konuyla ilgili istatistiksel kaynakların çoğalmasındır. Sık aralıklarla yayımlanmasalar bile, hem kimi Bakanlıklar¹² ve hem de TÜİK¹³ zaman zaman bu sorunu da içeren istatistiksel veriler yayımlamaktadırlar. Bunların da çok doğru oldukları söylenemez. Ancak öyle de olsa, çağdaş istatistik bilimi yöntemleriyle derlenmiş olmaları, anket uygulanan devredeki toplam il sayısının tamamını içermeleri ve benzer özellikleri nedeniyle, eksik ve yanıltıcı yönleri çok sınırlı veriler oldukları söylenebilir. Zaten hatalar da, devre devre -mezraa- terimi kabulündeki değişimlerden ileri gelmiştir. O nedenle, geçmişten bugüne mezraa toplam sayısının azaldığı veya çoğaldığı gibi, mevcut verileri göz önünde bulundurarak kesin bir yargıya varılması, gerçekçi değildir. Bu güçlüğü karşın, yine de örneğin 1981 ve 1997 mezraa sayısı verileri karşılaştırılacak olursa, bu devrede toplam mezraa sayısında, yaklaşık %29 kadar bir *oransal azalma* meydana geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü bunlardan birincisinde toplam sayı 12 400'den biraz fazla (12 429 kadar) iken; ikincisinde bunun, 8.333 dolayına gerilediği dikkati çekmektedir (Tablo 1, 2, 3 ve 4 ile Harita 1, 2 ve 3'ü inceleyiniz).

Geçmişe göre mezralarda azalmalar olduğunu varsaysak bile, yine de sayıları oldukça fazladır. Çünkü 1997'yi esas alırsak, sadece 81 ilin 14'ünde (%17) bu yerleşmeler mevcut değildi. Yani 67 ilde (%83) mevcut olup, bunların toplam hane sayısı 118.600'ü aşılıyor (118 667) ve nüfus toplamı ise, 115 000'e yaklaşıyordu (114 945). Özellikle vurgulamak gerekir ki, **Türkiye mezraalarının büyük çoğunluğu (1997'de yaklaşık %90'ı), sürekli yerleşme yerleri olup, geçici yerleşme yerlerinin hemen hemen tamamı (1997'de 480 kadar) Karadeniz bölgesinde bulunmaktadır.**

İlgili dağılım haritaları da açıkça gösteriyor ki, tıpkı geçmişte olduğu gibi bugün de **mezraaların büyük çoğunluğu, başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere, iç**

Miroğlu, İ., 1975, XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı. Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yay. No.1, İstanbul.

¹² Bazı Bakanlıkların Mezraaları da içeren çalışmaları:

İç İşleri Bakanlığı, 1946, Türkiye Meskûn Yerler Kılavuzu. seri: 11, sayı: 2, cild: 1, Ankara.

İç İşleri Bakanlığı, 1947, Türkiye Meskûn Yerler Kılavuzu. seri: 11, sayı: 2, cild: 2, Ankara.

İç İşleri Bakanlığı, 1982, Köylerimiz (1981). Yay.No.372, seri:3, sayı:2, Ankara.

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 1985, Köy Envanter Etüdüleri (1981).Türkiye, Ankara.

¹³ TÜİK'in Mezraaları da içeren bazı istatistik kaynakları:

Köy Genel Bilgi Anketi (1976), Köy Envanter Etüdü (1981), Köy Envanteri (1997) gibi. Bu kaynaklar, hem Türkiye geneli için ve hem de, anketlerin uygulandığı devredeki mevcut bütün iller için veriler içerirler. Örneğin 1997 Envanteri, o zaman mevcut olan 80 il için de ayrı ayrı veriler içermekte; bir başka ifadeyle, her biri 150-160 sayfayı bulan, **80 Köy Envanteri** kitabından oluşmaktadır.

bölgelerdedir. Genel bir tahmin olmakla birlikte, *sürekli yerleşmeler* konumunda olan mezraalar, yer yer birer *köy muhtarlığı* da oluşturmuş olabilmektedirler. Ancak bunların büyük bir bölümü, belki de %80'den fazlası, köy yerleşmelerine ortalama 3-4 km. uzaklıkta ve onlara bağlı yerleşmeler konumundadırlar.

Mezraalar, her ne kadar köy aile ekonomisine katkı yapan, geçimlerini kolaylaştıran *ekonomik etkinlik sahaları* olsalar da, bazı sosyal sorunlara da yol açabilmektedirler. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da eskiden beri var olagelen, 1983-1984 sonrası daha büyük boyutlara ulaşan ve zamanla ülke can güvenliğini tehdit eder boyutlara gelen **terörizm** hareketi için bazı mezraaların dayanak, barınma ve çeşitli gıda maddelerini sağlama merkezleri durumuna geldiği görülmüştür. Önlem olarak, bazıları zaman zaman boşaltılmışsa da, belli bir imar planı dâhilinde bunların, yerlerinin değiştirilmesi gerekir. Kalıcı çözüm, bu olabilir. Çünkü, artan nüfusun eğitimi bakımından da, büyükçe yerleşim merkezlerinden uzak, yüksek ve engebeli sahalarda kurulmuş olanlarda önemli sorunlar yaşanmakta; bu tür mezraalarda çocuk nüfus, **amacına uygun bir eğitim alamamaktadır.**

Emiroğlu'nun¹⁴ ifadesiyle, *köyden küçük yerleşmeler ya da kırsal yerleşme şekilleri* oldukça büyük bir çeşitlilik göstermektedirler.¹⁵ Bunlar üzerinde, geçmişe göre dikkat çekici önemli araştırmalar yapılmakta ve her geçen devre, bunların sayıları çoğalmaktadır. Ancak, hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, coğrafya ilminin doğasına en uygun yöntem, yerinde gözlem olup, *etüd tarzı coğrafi araştırmalar*, daha açık bir ifadeyle *arazide yapılmış yöresel coğrafya araştırmalarının sonuçları*, bu alandaki bilimsel sorunlara da ışık tutacak en uygun araştırmalardır. Bunların sayıları çoğaldıkça, hiç kuşku yok ki, Türkiye kır yerleşme coğrafyasının önemli konularından olan *köyden küçük yerleşmeler ya da köy ve bağlarının işlevsel özellikler bakımından ne ifade ettikleri*, daha kolay ve daha doğru anlaşılmalı olacaktır.

Gerçi henüz, bu konudaki yöresel etüdlere, ülkemizin büyüklüğüne göre hem sayısal olarak hem de niteliksel olarak yeterli değillerdir. Daha çok sayıda yetmiş coğrafyacı tarafından, daha fazla yöresel nitelikli araştırma yapılması gerekmektedir. Bu tür yöresel araştırmalar, ayrıntılı analiz ve sentezler biçiminde olmalı ve yine ayrı ayrı köyden küçük kırsal yerleşmelerin her birini içermelidirler. Konu üzerinde şimdilik en başarılı olunan araştırmalar, *yayla yerleşmeleri ve yaylacılık etkinlikleridir* diyebiliriz.¹⁶ Bu yerleşme türlerinden birisi olan ve tarihsel derinlikleri de bulunan *mezraa yerleşmeleri* ise

¹⁴ **Emiroğlu,M.,1977**, *Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi: Güzle*. Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, sayı:8, Ankara.

¹⁵ Türkiye'nin köyden küçük kırsal yerleşme şekilleri, oldukça çeşitlilik gösterirler:

Yayla, Mezraa, Kom, Kışla, Çiftlik, Mahalle, Divan, Ağıl, Çardak, Alacık, Dam, Hugul (Hugül), Bağ evi, Bahçe evi, Dalyan, Kelif (Galif), Hezan, Saya, Canik (Cenik), Zoma, Pey, Banı, Hollik, Pak, Ekenek, Palanga, Oba, Dam, Sayvan gibi.

Her ne kadar bunların büyük kısmının özellikleri benzerdir kanaati ileri sürülse de, işlevsel özellikleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ülkemizde *etüd tarzı yöresel araştırmalar* çoğaldıkça, bu farklılıklar daha kolay teşhis edilebilecektir.

¹⁶ **Emiroğlu,M.,1977**, *Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık*. Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. No. 272, Ankara.

henüz yöresel bazda ve kitap formatında bir araştırmaya konu olmuş değildir. Bu önemli eksikliğe ve temel soruna karşın, yine de *etüd tarzı yöresel beşeri coğrafya araştırmaları* konuları arasında, mezraa konusuna da ayrıca yer verilmekte; hatta bu sınırlı inceleme konusundan, bir coğrafi bölüm ya da bölgenin mezraa yerleşmeleriyle ilgili ayrıncı ya da birleştirici özelliklerini saptamak bile mümkün olabilmektedir. Örneğin, Karadeniz bölgesi mezraalarının; en az 800-1500 m. ve en fazla 1900-2100 metrelerde yer aldıkları; büyük çoğunluğunun hâkim inşaa malzemesinin ahşap malzemedan oluştuğu; iki katlı ve basit meskenlerden oluştukları; orman içi veya orman kenarı yerleşmeler oldukları; bölgeden nüfus göçünün etkileriyle sayılarının giderek azaldığı; daha çok kışlık çayır ve odun elde etmek, yaylalara çıkarken ve dönerken, yılda iki kez yerleşilmek, çeşitli sebzeler yetiştirmek... gibi sebeplerle oluşturuldukları; arazilerin, hazine arazisinden kapatıldığı gibi değişik ortak özelliklerine ışık tutan tespitlerin, ancak doğrudan mezraa çalışmaları olmayıp, etüd biçiminde yöresel beşeri coğrafya araştırmalarında, bir-iki ya da iki-üç sayfalık açıklamalar biçiminde yer aldığı görülmektedir.^{17 18 19 20}

Bazı üniversite ders kitaplarındaki mezraa konuları, daha çok geçici yerleşmeler başlığı altında ele alınmaktadır. Oysa, Başibüyük,²¹ Gök²² ve Sever²³ ile diğer bazı araştırmacıların, Doğu Anadolu ile ilgili olarak hazırladıkları etüd tarzı yöresel araştırmalarının, mezraa yerleşmeleri kısmında da açıkça vurguladıkları üzere bölge mezraaları, köylerin birkaç km. uzaklıktaki onlara bağlı ve devamlı oturlan yerleşmeleri oldukları; inşaa tarzlarının bölge mesken özelliklerini yansıttıkları; örneğin, düz çatılı da, eğimli çatılı da olabilecekleri; hayvan yetiştiriciliğinin ilk plânda, ekip dikme ve ekip biçmenin ikinci sırada geldiği; büyük çoğunluğunun, stepler içinde ve toplu dokulu yerleşmeler oldukları; nüfus göçü vermeleri sebebiyle, nüfuslarının giderek azaldığı... gibi tipik ortak özelliklerini ortaya çıkarmışlardır.

Hatırlanacağı üzere *yayla*, *kom* ve *mezraa* yerleşmeleri, sadece klasik anlamda köy ailelerinin ekonomisini az çok destekleyen, ekonomik etkinlik alanları değillerdir. Bu işlev yanında, söz konusu kırsal yerleşmelerin, yüksek bir kırsal turizm (ing.rural tourism) potansiyeli bulunduğunu da ayrıca hatırlamak gerekir. O bakımdan, elverişli konum ve yürüyüş güzergâhlarında olanlarının meskenleri restore edilerek, konaklama yerleri olarak değerlendirilirse, hem bu yolla ve hem de bazı hayvansal ürünleri turistlere pazarlayarak, bir miktar ek gelir sağlanması da mümkün olabilecektir.

¹⁷ Zaman,M.,2001, Tonya İlçesinin Coğrafi Etüdü. Tonya Belediyesi Kültür Yayınları, No.1, Trabzon

¹⁸ Ceylan,S.,1995, Artvin Yöresinin Coğrafi Etüdü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

¹⁹ Coşkun,O.,2010, İkizdere İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Bizim Büro Basımevi, Ankara.

²⁰ Karadeniz,V.,2011, Koyulhisar'ın Coğrafi Etüdü. Güven Mücellit Matbaacılık, İstanbul.

²¹ Başibüyük,A.,2004, Kemah İlçesinin Coğrafyası. Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.

²² Gök,Y.,2007, Horasan İlçesinin Coğrafyası. Atatürk Üniv.Yay.No.965, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay.No.124, Erzurum.

²³ Sever,R.,2008, Karlıova İlçesi'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. Atatürk Üniv.Yay.No.969, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay.No.126, Erzurum.

Tablo 1. Mezraa yerleşmesi sayısı 5'den az olan iller (1997).

İli	Mezraa yerleşim yeri	Mezraa hane sayısı
Ankara	4	24
Antalya	1	3
Aydın	1	16
Bolu	2	33
Burdur	1	2
Çankırı	4	50
Giresun	3	4
İstanbul	1	60
Kütahya	4	31
Sinop	3	80
Uşak	4	40
Düzce	1	46
Toplam	29	389

Kaynak: TÜİK,1997'den derlenmiştir.

Tablo 2. Mezraa yerleşmesi sayısı 5 ila 24 arasında olan iller (1997).

İli	Mezraa yerleşim yeri	Mezraa hane sayısı
Balıkesir	18	373
Çanakkale	5	50
Eskişehir	24	133
Gümüşhane	12	88
Kars	11	132
Kırşehir	8	47
Sakarya	19	378
Yozgat	20	206
Aksaray	24	458
Bayburt	8	81
Karaman	8	136
Kırıkkale	11	157
Bartın	21	660
Ardahan	8	88
Yalova	7	123
Afyon	14	223
Toplam	218	3.333

Kaynak: TÜİK,1997'den derlenmiştir.

Tablo 3. Mezraa yerleşmesi sayısı 25 ve daha çok olan iller (1997).

İli	Mezraa yerleşim yeri	Mezraa hane sayısı
Adana	37	407
Adıyaman	541	10.175
Ağrı	252	3.358
Amasya	95	1.473
Artvin	35	386
Bingöl	405	4.383
Bitlis	172	2.496

Mezraa Yerleşmeleriyle İlgili Karşılaştırmalı Bir Araştırma

Çorum	34	406
Diyarbakır	793	13.989
Elazığ	479	5.266
Erzincan	182	1.080
Erzurum	116	1.089
Gaziantep	142	1.478
Hakkâri	164	3.387
Hatay	48	838
İçel	28	550
İzmir	29	698
Kastamonu	38	329
Kayseri	69	774
Konya	129	1.680
Malatya	637	8.300
Manisa	45	756
Kahramanmaraş	220	3.114
Mardin	210	3.197
Muş	175	2.197
Rize	42	925
Samsun	49	1.243
Siirt	129	1.471
Sivas	444	2.812
Tokat	139	1.219
Trabzon	33	616
Tunceli	478	1.969
Şanlıurfa	1435	19.683
Van	356	5.872
Batman	218	3.045
Şırnak	58	2.919
İğdır	33	622
Kilis	60	714
Osmaniye	36	648
Toplam	8.586	114.945

Kaynak: TÜİK,1997'den derlenmiştir.

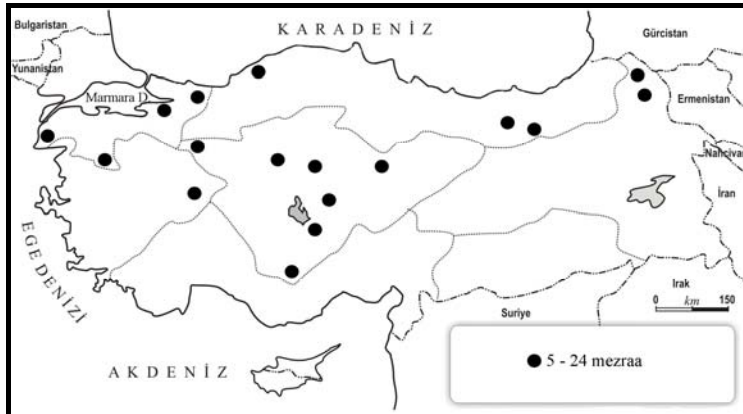
Tablo 4. Mezraa sayısının illere göre dağılışı (1997).

Mezraa sayısı	Toplam il sayısı	Mezraa sayısı	Hane sayısı
Mezraası olmayan	14	--	--
1-4	12	29	389
5-24	16	218	3.333
25 ve +	39	8.586	114.945
Toplam	81	8.833	118.667

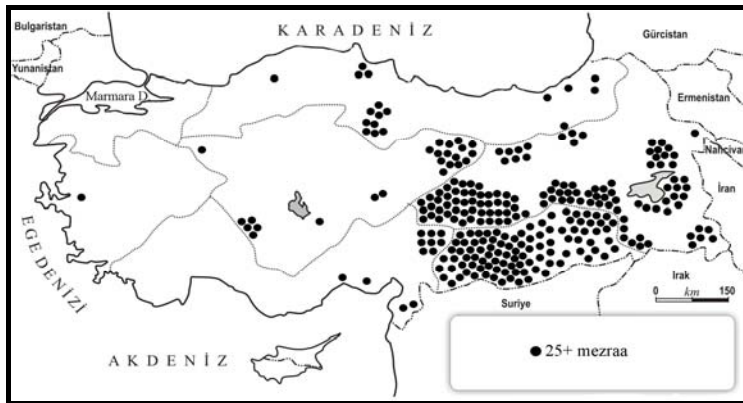
Kaynak: TÜİK,1997'den derlenmiştir.

Harita 1. Mezraa yerleşim sayısı beşten az olan iller (1997).

Harita 2. Mezraa yerleşim sayısı 5-24 arasında olan iller (1997).

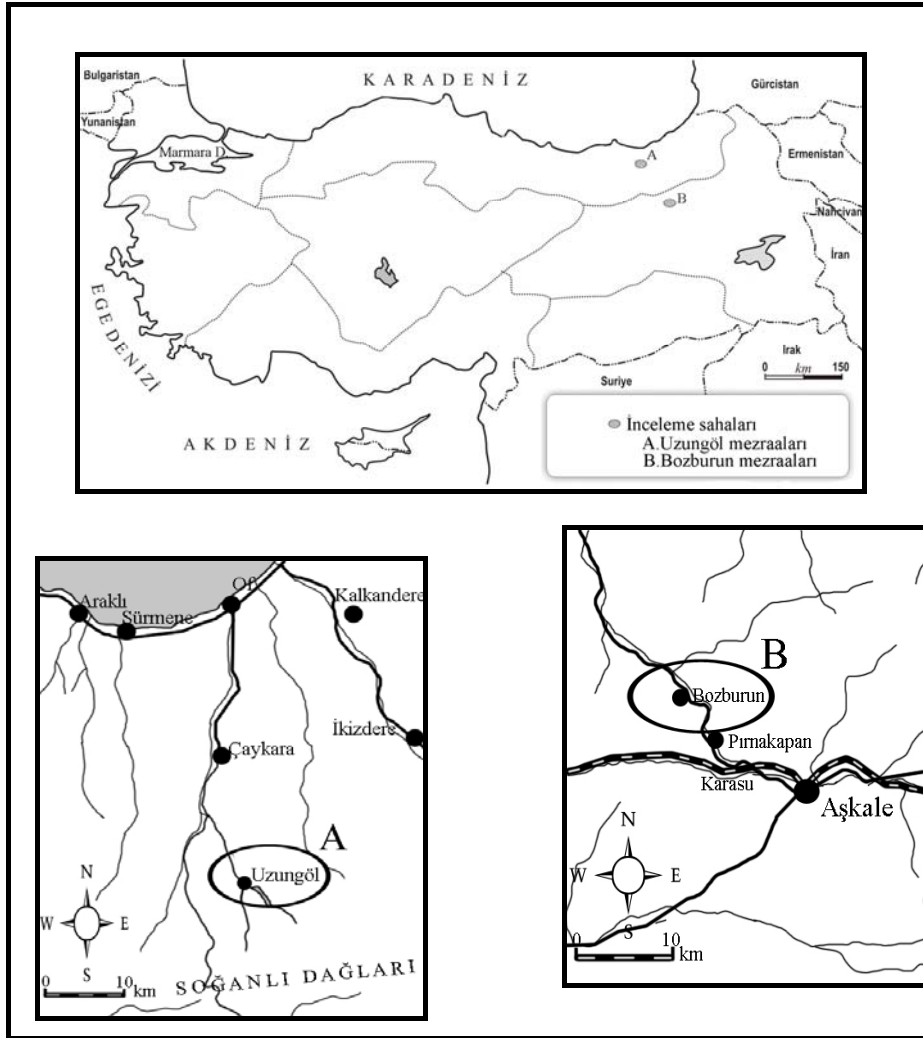

Harita 3. Mezraa yerleşim sayısı 25 ve daha fazla olan iller (1997).

III. Bozburun ve Uzungöl Mezraaları

•Bozburun Mezraaları

Az önce de ifade edildiği üzere, araştırmanın ana temasını oluşturan karşılaştırmalar, Doğu Anadolu'dan seçilen *Bozburun mezraa yerleşmeleri* ile Doğu Karadeniz bölümünden seçilen *Uzungöl mezraa yerleşme yerleri* üzerinde yapılmaktadır. O nedenle bu iki önemli mezraa yerleşme yerinin, kısaca konum özellikleri tanıtılarak karşılaştırma sorununun ele alınması daha isabetli olacaktır (Harita 4).

Harita 4.Bozburun ve Uzungöl mezraalarının lokasyon haritası.

Karşılaştırmasını yapacağımız mezraa yerleşme kümelerinden bir grubu, Erzurum'un Aşkale ilçesi yönetim sınırları içinde bulunmakta olup, dört yerleşme kümesi oluşturan mezraa mahalleleri, bugün **Bozburun köyü** diye bilinmektedir. Söz konusu köy arazisinin güneydoğusunda *Pırnakapan* (Pırnakaban) köyü arazisi yer alır. Erzurum-Bayburt illerinin yönetim sınırını oluşturan *Kopdağı Geçidi* (2409 m.) doğu, güneydoğu ve kuzeydoğu cephelerini oluşturan *Akdağ* (2450 m.) ve *Küçükdağ* (2250 m.) çevrelerindeki geniş mera arazileri, büyük çoğunluğuyla Bozburun köyü mezraa mahallelerinin sınırları içinde kalırlar. Dolayısıyla da çevre, geniş otlak alanlarına sahiptir. Köyü oluşturan yerleşme kümeleri ya da bugünkü mahalleler, Erzurum-Trabzon karayolunun hemen hemen her iki yanında ve bu yola yaklaşık 1,5 km. (Gülâbi komu=mezraası=mahallesi) ile 3 km. (Hasbey komu= mezraası=mahallesi) uzaklıkta yer alırlar. Erzurum'a yaklaşık 70-75 km. mesafede olan Bozburun köyü yerleşme kümeleri veya mahalleleri (mezraalar) hemen hemen 2100-2200 m. yüksekliktedirler (Fotoğraf 1 ve 2).

Bozburun köyünün; Cumhuriyet Devri ilk nüfusunun, Dersim'den,²⁴ önce Pırnakapan köyüne ve oradan da, zamanla Bozburun'a göçen aileler tarafından oluşturulduğu kanaatini taşımaktayız.²⁵ Pırnakapan'a yerleşen aileler, ekilip dikilecek tarım topraklarının büyük çoğunluğunun, köyün ilk sakinlerine ait olması nedeniyle, daha çok *hayvan yetiştiriciliği* ile geçinmek zorunda kalmışlardır. Zaten, Pırnakapan'ın meraları durumunda olan bugünkü Bozburun köyü meralarında, önceleri kom yerleşmeleri kurmuşlar; bunlarda aile sayısı çoğaldıkça, önce *mezraa yerleşmeleri* oluşmuş ve daha sonra da, mahalleye dönüşen mezraa yerleşmeleri, **Bozburun köyü muhtarlığı** adı altında (tahminen 1935) birleştirilerek, bir idari yerleşme ortaya çıkmıştır.²⁶

Bozburun köyü, geçmişteki komların mezraa yerleşmelerine ve onların da zamanla, mezraa mahallelerine dönüşmesi sonucu oluşmuştur. Bugün köy; *Gülâbi mezraası* (2011'de 9 hane), *Hasbey mezraası* (2011'de 7 hane), *Gökeğin (Kopdibi) mezraası* (2011'de 2 hane) ve *Paşabey mezraası* (2011'de 3 hane) adlarıyla, dört mezraa mahallesi ve toplam 21 haneden oluşur. Sahadan dikkat çekici göç hareketi meydana geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü, yazları toplam 15-20 hane şenlendirildiği halde, kışları bu sayı 8-10'a kadar düşmektedir (Harita 5).

²⁴ **Dersim:** Doğu Anadolu bölgesinin *Yukarı Fırat bölümü* sınırları içinde ve doğudan *Perisiyü vadisi*, güneyden *Murat*, batı ve kuzeyden *Karasu* vadileri ile çevrili, arazisi büyük çoğunluğuyla çok engebeli yörenin, 1936'da *Tunceli* adıyla il yönetim birimi durumuna getirilene kadarki adı. Çok dağlık ve engebeli olan doğal yapısı sebebiyle yörede, Devlet otoritesini sağlamak hep bir sorun ola gelmiş ve hem hıristiyanlık yönetimi devresinde, hem de Türk yönetimi devresinde (XI. Yüzyılda Osmanlı topraklarına katıldı), sık sık yörede isyanlar çıkmıştır.

²⁵ Gerçi bu görüşümüzü, tarihsel bir belgeye dayandıramadık. Ancak, yerinde yaptığımız mülakat ve gözlem sonuçları, tespitlerimizin doğru olduğuna işaret etmektedir. Çünkü özellikle yetişkin ve yaşlı Bozburunlular, baba aileleri veya dedelerinin, Dersim'den bu bölgeye geldiklerini ifade etmektedirler.

²⁶ Araştırma sahamızda; *Gülâbi komu mezraası* (en büyük mezraa ve aynı zamanda muhtarlık yönetim merkezi), *Hasbey mezraası*, *Gökeğin mezraası* (Kop dibi diye geçer) ve *Paşabey mezraası* adlarıyla, **dört mezraa mahallesi** (sürekli yerleşme) bulunmaktadır. Ancak bunlar, eski haritalarda *kom* olarak geçmektedir (Gülâbi komu gibi). Aileler de bu yerleşmeleri bazen kom, bazen de mezraa olarak adlandırmaktadırlar.

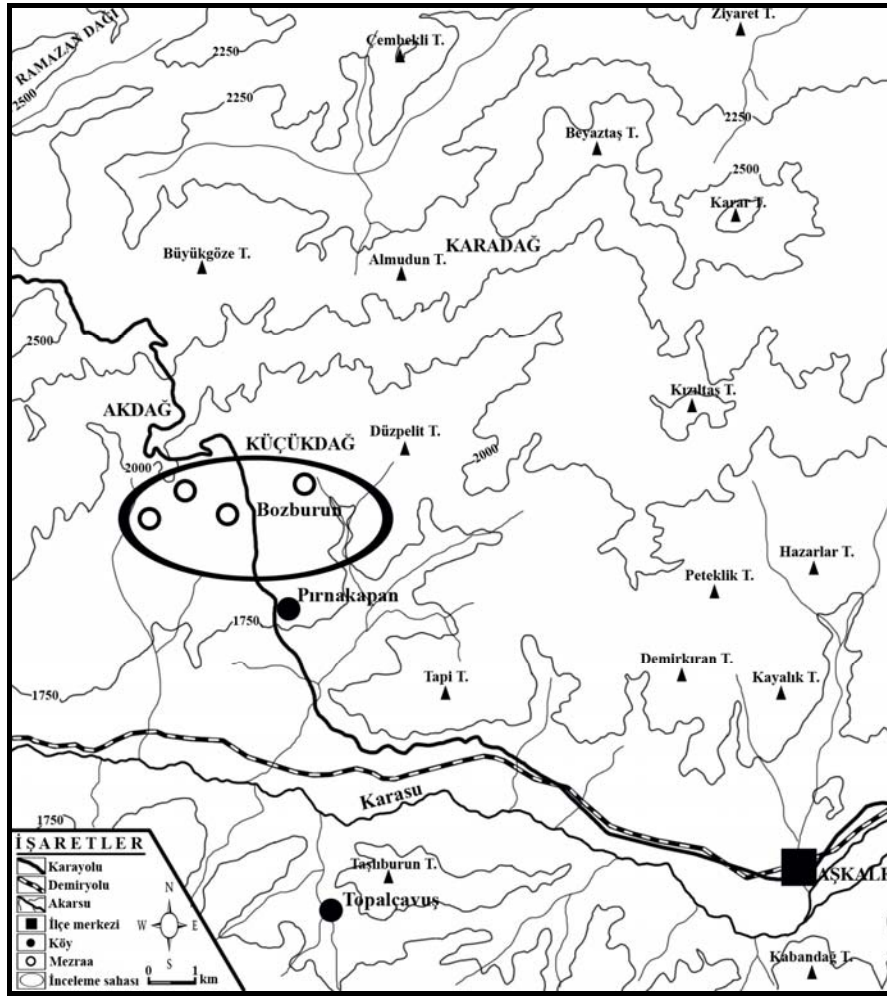

Fotoğraf 1. Gülâbi mezraası, aynı zamanda Bozburun köyünün yönetim merkezini de oluşturur.

Fotoğraf 2. Hasbey mezraası, 2011’de 7 hane olup meskenler, hayvan barınağı ve samanlık gibi eklentileriyle birlikte görülmektedirler.

Bozburun'un toplam nüfusu 1935'te 208 dolayında olduğu halde, bu sayı örneğin 1950'de 251, 1960'da 303, 1980'de 218, 1990'da 132, fakat 2000'de 42, 2009'da 18 ve 2010'da sadece 13 kadardı.²⁷ Sadece hayvancılık, artan nüfusu geçindirmeye yetmemektedir. Nüfus göçünün esas sebebi, bu faktördür denilebilir.

Harita 5. Bozburun mezraaları ve yakın çevresinin topoğrafya haritası.

Bozburun mezraa mahalleleri ve dolayısıyla da Bozburun köyünün oluşumunu hazırlayan temel ekonomik işlev, hayvan yetiştiriciliğidir. Ekip dikme ve ekip biçme,

²⁷ TÜİK kayıtlarına göre.

hemen hemen yok denecek kadar sınırlıdır. Bu konudaki en önemli faaliyet (4-5 yılda bir tarlalar sürülerek ekilir), **yonca yetiştiriciliği** olup, bu da besi hayvancılığına yöneliktir. Geçmişte, zaman zaman bir miktar arpa ekimi yapılmışsa da, bu tarlalar, zamanla çayır yetiştirme sahaları ve kısmen de *yonca tarım arazisi* olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Dikey yetiştirme sınırlarının dışında kalması nedeniyle, sahada buğday tarımı yapılmamakta; yapılsa bile ekonomik olmamaktadır. Mezraa mahallelerinin geniş mera arazileri bulunmakla birlikte, bunların önemli bir kısmı Kop Dağları'nın batı, kuzeybatı ve güneybatı cephelerine denk gelen hazine arazileridir. Daha çok Alpin çayırlıklardan oluşan bu arazilerde, öbek öbek meşe topluluklarına da rastlanır. Aile başına ortalama 20-25 büyükbaş hayvan beslenir. Daha çok *et sığır* yetiştirilmekte olup, ticari amaçlara yöneliktir. Ailelerin ihtiyacını karşılamak üzere, az sayıda süt sığırtı da beslenir. Çevre uygun koşullar göstermesine karşın, koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar yetiştirilmez. Bunda, daha az gelir getirmesi ve kasaplık olarak, özellikle de *kurbanlık* için pek rağbet görmemesi etkili olmaktadır. Pazarın daha çok büyük baş tercih etmesi, et verimi yüksek (canlı ağırlığı, 450-500 kg.) *simental ırkı* besiciliği teşvik etmektedir (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Bozburun mezraalarında büyükbaş hayvancılık yaygın ekonomik faaliyet olarak görülmektedir.

Hayvancılığın tek geçim kaynağı oluşu ve aile başına hayvan sayısının fazlalığı, meskenlerin ek yapılarını da etkilemiştir. Gerek aile barınma kısmı ve gerekse ek yapılar, çevreden sağlanan kara taş temeller üzerinde yükselen, betonarme yan bileşenler ve sac örtü malzemesiyle örtülü, az çok çağdaş meskenler olmakla birlikte, gerek açık havada otlama süresinin kısa oluşu (daha çok 15 Mayıs-15 Ekim) ve gerekse hayvan sayısının fazlalığı, ek yapıların da geniş hacimli inşaa edilmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra, az önce

bahsedilen göç hareketlerinin bir sonucu olarak çevrede, göç eden ailelerin terk ettiği *metruk yapıların* da sayıca fazla olduğunu gözlemlemek mümkündür (Fotoğraf 4).

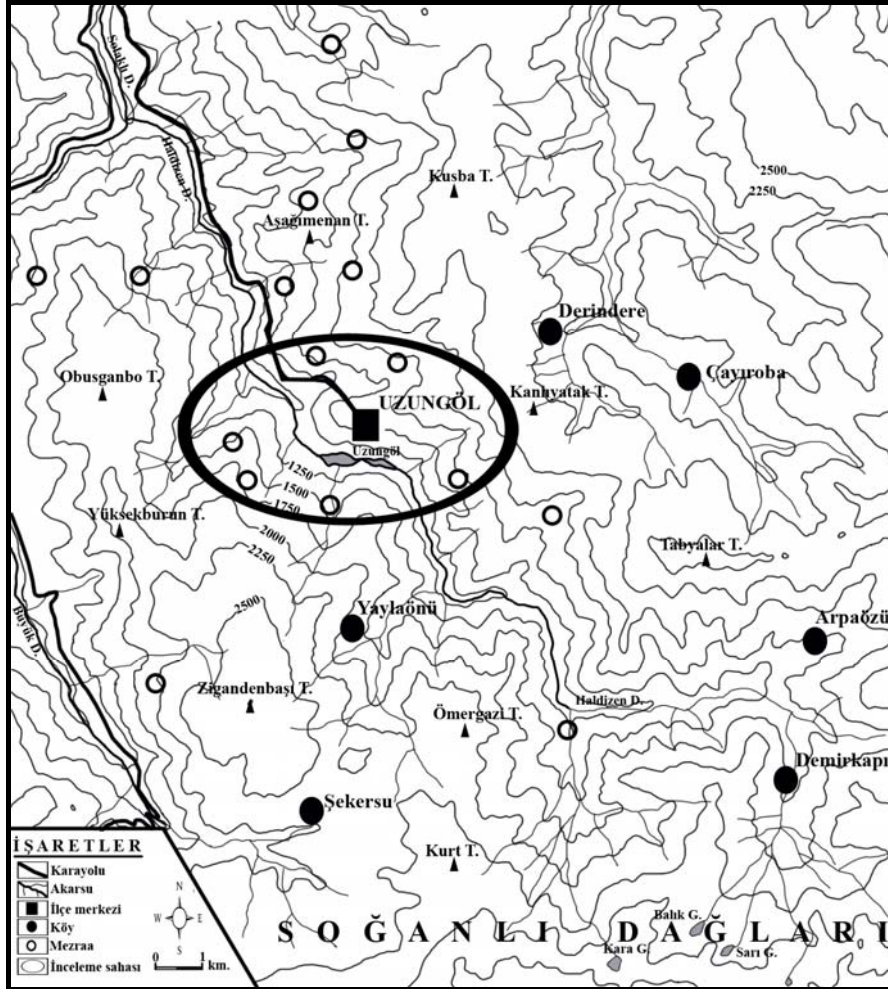

Fotoğraf 4. Mezraalardan geçmişte göç eden ailelere ait konut kalıntılarında oluşan metruk yapılar yörede göçün yoğunluğunu göz önüne sermektedir.

●**Uzungöl Çevresi Mezraaları:**

Şayet mezraa yerleşmeleri, aynı zamanda da *geçici (muvakkat) yerleşmeler* olarak kabul göreceyse, o zaman bunları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde değil, *Doğu Karadeniz bölümü*, daha açık ve doğru bir ifadeyle, Karadeniz bölgesinin birinci sıra dağlar kuşağı yaylalarının Karadeniz'e dönük cephelerinde ve özellikle de Devlet ormanları ile devamlı yerleşmeler arasında kalan yörelerde incelemek ve örnekleri buradan seçmek gerekir. Çünkü, *geçici kırsal yerleşmeler bağlamında tipik örnekler*, bu yörelerde yer almaktadır.

Uzungöl çevresinde, tipik mezraa yerleşmeleri bulunmaktadır. Özellikle *Çayıroba* (arazisinin önemli bir kısmı, Ziyaret Dağı= 3111 m. kuzey cephelerine denk gelir), *Şekersu* (arazisinin önemli bir kısmı, Karakaya Dağı=3193 m. kuzey cephelerine denk gelir), *Sarmaşık* ve *Köknar* köyleri çevrelerinde tipik mezraa yerleşmeleri vardır (Harita 4). Bunlar, köy yerleşim alanlarından daha yüksekte ve Devlet ormanları kenarları ya da içlerinde kurulmuşlardır (Harita 6). Bunlardan, **Uzungöl beldesi** (1030 m. ve 1690 nüfus) güneybatısında yer alan ve beldenin en büyük mahallesi olan *Yenimahalle*'ye (Büyükköy) yaklaşık 2,5 km. ile 3,5 km. uzaklıkta olan mezraalar, tarafımızdan yakından incelendi. Hemen değinelim ki, gerek Uzungöl çevresi (örneğin Şekersu ve Çayıroba mezraaları) ve gerekse Trabzon ya da Rize çevresi mezraaları arasında, mesken şekilleri ve ekonomik işlevler açısından, önemli bir fark ayırt etmek olanaksızdır. O nedenle alınan **örneklem**, Doğu Karadeniz bölümü mezraa yerleşmelerini temsil edecek mahiyette düşünülebilir. Çünkü, Uzungöl yakınındaki mezraalar ile ilgili aşağıda tasvir ettiğimiz özellikler, diyebiliriz ki tıpa tıp, örneğin Rize'nin Hemşin, Çamlıhemşin ve İkizdere; Trabzon'un Yomra, Maçka ve Tonya; Sivas'ın Koyulhisar ve Tokat'ın Reşadiye mezraaları... gibi mezraa yerleşmeleri ile de benzeşmektedir.

Harita 6. Uzungöl mezraaları ve yakın çevresinin topoğrafya haritası.

Pilot inceleme sahası olarak seçilen örneklem yeri, az önce de ifade edildiği üzere, Uzungöl belde yerleşim alanının güneybatısında bulunan ve yerleşmenin en büyük mahallesi olan *Yenimahalle*'nin (Aileler mahallesi, Büyükköy olarak bilmektedirler) yakınında yer alan, eğimli bir yüzeydir. Mezraalar sahası, kuzey-güney yönünde üç küçük akarsu (dere) tarafından yarılmış olup, bunlar kuzeyde, Uzungöl belde yerleşim alanını iki bölüme ayıran Uzungöl'ün geleğeni ve gideğeni olan *Haldizen çayı* yatağına ulaşırlar. Bunlardan batıda yer alan, yaz-kış su geçiren ve kaynaklarını güneydeki Karakaya Dağı (Karakaya Tepesi = 3193 m.) kuzeybatı yamaçlarından alan akarsuya yerel ifade ile *Garaester deresi* ve kaynaklarını aldığı tepelere ise *Garaester tepesi* denir. Gerek bu akarsu ve gerekse Uzungöl'e güneyden karışan üç adet küçük akarsu, yüksek eğim değerleri ve bol

su taşımaları (yazları küçükleri su geçirmez) nedeniyle, birikinti konileri oluşturmuşlardır. Konilerin en büyüğü, *Yenimahalle* (Büyükköy)'nin de üzerinde olduğu saha olup, koninin Haldizen çayı vadisine doğru genişleyen yüzeyleri, eğimi iyice azalmış alüvyal birikim alanları olup, Büyükköy'lü ailelerin *mısır ve patates tarlaları* olarak değerlendirilirler

Yenimahalle yerleşim alanının güneybatısında yer alan *pilot mezraa inceleme sahası*, tahminen Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana kullanılmaktadır. Saha, belirgin bir biçimde eğimli oluşu nedeniyle, eş yükselti eğrilerine koşut olarak, 2,5-3 m. yükseklik gösteren kara taş duvarlar çekilip *çevirme* adı verilen (bir kısmı doğu ve batı cephelerinde de taş duvarlarla kapatılmışlardır) yapay taraça yüzeyleri oluşturulmuş; *doğal – beşeri çayır yetiştirme ve büyükbaş hayvan otlanma sahaları* oluşturulmuştur (Fotoğraf 5). Bunların her biri yaklaşık 3'er 5'er da. olup, çok küçük parsellere de (1'er 2'şer da.) rastlanır. Geçmişte mısır ve arpa tarım alanları olarak yararlanılan bu parseller, zamanla birer *verimli çayırliklar* (yılda iki kez biçilirler) ve *büyükbaş hayvan otlanma alanları* olarak kullanılmaya başlanmışlardır. Kuzey-güney yönünde sıralanan ve eğimleri yükselti artışına koşut olarak artan sahada, 2009'da tarafımızdan, 30 adet kadar *çevirme* (doğal-beşeri taraça) saptanmıştır. Bunların kenarlarında ya da mezraa evlerinin yakın çevresinde (doğu, batı veya güneyinde) ayrıca *çevrili çayır yetiştirme alanları* oluşturulmuştur. Bunlara yerel ifadeyle *kalazomat* (veya klazomat) sahaları denir. Buralarda yetiştirilen ve yılda bir, sezonda iki kez biçilerek kurutulan çayır, yer yer sulanarak (çok sınırlı bir düzeyde), ancak yetiştirme sahası muhakkak çiftlik gübresiyle gübrelenerek elde edilmektedir. Üretilen çayırın bir kısmı, Büyükköy'e nakledilerek, kışlık kaba yem olarak kullanılmakta; bir kısmı da mezraa evinde tutularak, ilkbahar ve sonbaharda, mezraadaki hayvanların beslenmesinde tüketilmektedir.

Fotoğraf 5. Genellikle çayır yetiştirme ve büyükbaş hayvan otlanma alanları olarak kullanılan doğal-beşeri taraça sahalarından görünüm.

Mezraa evleri, genellikle bölgenin özelliklerini taşırlar. Hemen hepsi de, iki katlı olup, birinci kat, *hayvan barınağı* ve *çayır deposu* olarak kullanılır. İkinci katta ise, ön cephede (güney kesim) mutfak yer alır. Bu bölmeden, bir kapı aracılığıyla iki gözden oluşan *odunluk* kısmına geçilir. Hem köydeki evde yakmak üzere ve hem de mezraada kalındığı sürece yararlanılmak üzere bu bölümlerde odun depolanır. Mutfağın kuzey eklentisi iki bölmeden oluşur; bir bölme *sütlük*, bir diğer bölme ise, *yatak odası* konumunda olup, bunların önünde *sofa* diye bilinen ve zemin katın önüne sıralanan direkler üzerinde yer alan *ağşap balkon* bulunmaktadır. Evin alt katı kara taş duvarlardan yapılmıştır. Duvarlarda bağlayıcı harç olarak *çimento harcı* kullanılmıştır. Bu katın penceresi yoktur. Giriş-çıkış kapısı açıldığında ışık alır. Ancak bu kısım da, yerden yaklaşık 2-2,5 m. lik yüksekliği olan, bir kara taş duvar üzerindeki *teras* kısmının önüne yerleştirilmiştir. Üst kat, hemen tamamen ağşap direkler, hatıllar ve yine ağşap tahtalarla inşaa edilmiştir. Sütlük ve yatak odasının tavanı, tabanı ve yan duvarları, bütünüyle ağşaptır (genellikle çam veya kayın tahtaları). Oda ve sütlük bölümlerinin, hem camlı-çerçevesi, hem de çift veya tek kanat ağşap kapaklı birer penceresi vardır. Bazı mezraa evleri, daha sade inşaa edilmişlerdir. Örneğin, çayır depoları ve odun depoları daha hacimsiz; sofa diye tanımlanan balkon eki bulunmayan; yatma mekânı, basit bir sedirden ibaret... evlerdir. Meskenler, *gevşek dokulu yerleşme formu* gösterecek biçimde, hemen her ailenin arazisinin bir kenarında ya da çevirme yakınında yer alırlar (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Uzungöl mezraaları eğimli yüzeylerde ve çayırılık alanlar içinde yer alırlar. Fotoğraf, mezraa evleri ile yakınlarında yer alan çevirmeleri göstermektedir.

İkinci bir grup mezraa evi, daha basit bir biçimde inşaa edilmiş olup, temel dolgu kısmı kara taş olup evin her iki katı da, ahşap malzemedен inşaa edilmiştir. Bunlar, olanakları daha sınırlı ailelere aittirler.

Mezraa evlerinde **örtü gereci**, *sac* ya da *oluklu yerli kiremit* olup, çevreye fazla kar düşmesi sebebiyle; çatılar iki yana eğimli *semer çatı* biçiminde inşaa edilmişlerdir. Her mezraa evinin yakınında, bir oluk içine alınarak, akarına kova konulmuş bir kaynak suyu yer almaktadır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Uzungöl mezraalarında meskenlerin örtü malzemesini büyük çoğunlukla oluklu yerli kiremitler oluşturmaktadır.

Mezraalarda **hayvan yetiştiriciliği**, temel ekonomik etkinlik olarak dikkati çeker. Çevre daha çok Alpin çayırliklar ve flora içerdiğinden, büyükbaş hayvanlar hem bol süt verirler; hem de, sütün kaymağı bol yağlı ve lezzetli olur. Beslenen hayvan sayısı, geçmişe göre giderek önemini yitirmektedir. Nitekim 1980-1990'a dek her mezraa ailesi, ortalama 20-25 büyükbaş ve bir o kadar da küçükbaş hayvan besliyor; mezraaları, ilkbaharda yaylaya çıkarken ve sonbaharda yayladan dönerken, yılda iki kez yerleşip kullanıyordu. Şimdi söz konusu yıllardan sonra, küçükbaş besleyiciliği bütünüyle ortadan kalkmış; büyükbaş hayvan besleyiciliğinde sayı, 5'er 6'şar baş dolayına düşmüş ve bazı aileler mezraaları bir yayla gibi kullanmaya başlamış, yaylalara çıkmaz olmuşlardır. Bu değişim, hayvancılığın öneminin azalmasında değil, bölgeden cereyan eden yoğun göç hareketinden kaynaklanmaktadır. Bazı araştırmacıların, *yanlış bir kamu* olarak ileri sürdükleri ve *ikinci yayla* şeklinde tanımlanmak istenen bu yerleşmeler, yayla olmayıp, yine mezraa olma

özelliklerini korumaktadırlar. Bunda esas rolü, *münferit yerleşmeler* olmaları, *sezonluk olarak bunlara yerleşilmesi*, yaylacılıkta olduğu üzere sadece hayvansal ürünler üretimi değil, bunlarla birlikte, *kışlık çayır*, *kışlık odun üretimi yapılması*; bunlara ek olarak az sonra da ifade edileceği üzere bazı meyveler ya da tarla ürünleri yetiştirilmesi gibi, hemen hemen bütün Doğu Karadeniz mezraalarına özgü tipik özellikler rol oynamaktadır. **Yani bu yerleşmeler, yayla değil, Karadeniz mezraalarının ta kendisidirler.**

Fotoğraf 8. Sahada, iki yana eğimli semer çatlı tipik bir mezraa evi.

Biraz önce de ifade edildiği üzere, mezraalarda sadece hayvan yetiştiriciliği ile uğraşılmaz. Kışlık çayır üretimi, odun üretimi ve tereyağı, peynir, yoğurt üretimi, kuşkusuz önem taşır. Ticari önemi olmamakla beraber; mezraalarda yer yer meyvecilik ve sebze yetiştiriciliği de yapılır (Fotoğraf 9). Meyveler arasında, *armut* (hem kültürü yapılır; hem de ahlat olarak yetişir), *elma* ve *ceviz* en fazla rastlanılanlardır. Ayrıca *yabani fındık* ve *kuşburnu* meyvelerine de rastlanmaktadır. Sebzeler arasında *fasulye* (turşuluk ve kurutmalık), *kabak*, *pancar* (pazı), *patates*, *marul*, *havuç*, *ıspanak* ve *taze soğan* yetiştirilmektedir. Bu özellikleri yönüyle Uzungöl çevresi mezraaları, pek çok Karadeniz bölgesi mezraası ile aynı özellikleri taşımaktadır. Bölge genelindeki diğer mezraa yerleşmelerinde de hemen hemen aynı meyve ve sebzeler yetiştirilebilmektedir. Sebzeler taze olarak tüketildiği gibi (hem mezraa evlerinde hem de fazla yetiştirilenleri köylerdeki evlerde), kışlık olarak da saklanarak tüketilmektedirler. Bunların başında, *patates*

gelmektedir. Çubuk fasulyesi, hem turşu kurmak için hem de kurutularak tüketilmektedir. Karalâhana, şalgam, pazı, marul, maydanoz gibi ürünler ise mezraalarda tüketilmektedir.

Fotoğraf 9. Mezraalarda küçük çaplı bahçe tarımı da yapılmaktadır (Ahmet Akyüz'e ait mezraa bahçesi).

Mezraalar, köy ailelerinin ev ekonomisini tamamlayan, hatta büyük ve küçükbaş hayvanı biraz fazla olan aileler için, yaylalarda üretilen hayvansal ürünler ile birlikte onlara gelir de sağlayan yerleşmelerdir. Ticari faaliyet yürütmeyen ailelerse; hayvansal ürünleriyle daha rahat geçinmekte; sebze üretimi de buna eklenince, *dengeli ve sağlıklı beslenme* rejiminin oluşmasında etkili olmaktadır. Bunlar ve benzer katkıları göz ardı etmek mümkün değildir. Ancak şu da var ki, bu yerleşmeler birer orman kenarı, yakını ya da orman içi yerleşmeler olup, eskiden beri ülkemizdeki **orman tahribinin esas etkenleri** arasında bulunmaktadır. Örneğin Uzungöl beldesinin kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatısında yükselen yamaçların, hemen hemen 1800-2000 metrelerinde ve Devlet ormanları (göknar, kayın ve gürgen karışımı) içlerinde bile, öbek öbek mezraa yerleşme kümeleri bulunmaktadır (Fotoğraf 10 ve 11). Bir kısım yaylalar ve köyler de, yine geçmişteki orman tahribatı sonucu açılan arazilerde kurulmuşlardır. Dolayısıyla günümüzde mezraa yerleşmeleri, orman tahribinde dolaylı bir etken olmaya devam etmektedirler. Çünkü gerek mesken yapımı ve gerekse tonlarca odun üretimi, kaçak kesimler yoluyla sağlanmaktadır. Görülüyor ki mezraaların, önemli yararlarına karşılık, dikkat çekici zararları da olabilmektedir.

Fotoğraf 10. Uzungöl çevresindeki orman alanlarında *orman-içi yerleşmeler* şeklinde mezraa yerleşmeleri bulunmaktadır.

Fotoğraf 11. Mezraalar, geniş boyutlu orman tahribatına da yol açabilmektedir.

IV. Sonuç

• Türkiye’de eskiden beri rastlanan kırsal yerleşme şekillerinden biri de mezraa yerleşmeleri olup, geçmişten günümüze, sayılarının giderek azalmakta olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 1945’te yaklaşık 3 672 kadar olan bu grup yerleşme sayısı, 1981’de 12 400’ü aşarken (12 429); 1997’de 8.800’ün biraz üzerinde (8 833 kadar) idi.

• Bazı mezraadan kente dönüşmüş az sayıdaki yerleşme dikkate alınmazsa bunlar, birer kırsal yerleşme şeklidir. **Ancak bunların, uzun yılların bir alışkanlığı olarak geçici yerleşme diye tanımlanmaları, bütün mezraa yerleşmelerini temsil etmez.** Çalışmamızın içeriğinde de sıkça vurgulandığı üzere, özellikle Karadeniz bölgesi dışındakiler, tek tek geçmişini saptayamadığımız bir süreden bu yana, devamlı yerleşmeler biçimine dönüşmüşlerdir.

• **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da birçok mezraanın kökeni, öncelikle bir kom yerleşmesinin oluşumuna dayanır.** Kom sahibi ya da akrabalarının, çevrede yeni komlar kurması, zamanla bir mezraa yerleşmesi ortaya çıkmasına; burada artan hane sayısı ve nüfus, yerleşme kümesinin bir mahalle özelliği kazanarak, ya zamanla en yakınındaki köyün *devamlı oturlan bir mahallesi*; ya da yeni bir köy muhtarlığı ortaya çıkmasına neden olur. Kent yerleşmeleri olarak en iyi bilinen, *mezraadan kente dönüşmüş örnekler*; *Elazığ* (El-Aziz) ve *Malatya* olup, tarihi coğrafya araştırmaları geliştikçe, bunlara yenilerinin ekleneceği de beklenebilir.

• Başta Doğu Karadeniz bölümü örnekleri olmak üzere, Karadeniz bölgesi mezraaları ile diğer bölgelerdeki mezraalar arasında, birçok yönden dikkat çekici farklılıklar bulunmaktadır:

• **Doğu Karadeniz Bölümü mezraaları, yılda iki kez; birisi yaylalara çıkarken, bir diğeri de yaylalardan dönerken yerleşilen, geçici yerleşmelerdir. Oysa diğer bölge mezraaları, köylerden yerine göre 2-3 ile 5-6 km. uzaklıktaki, devamlı yerleşmelerdir.** Bunların bir kısmı, zaman içinde **mahalle ya da köy muhtarlığı** yönetim birimlerine dönüşebilmektedir. Dolayısıyla da, mezraadan mahalleye dönüşmüş yerleşmeler için bu bölgelerde .....*bağlısı* (köy ve bağlıları) kullanılırsa da, artık bunlar; ya *kırsal mahalle* yada köy statüsündeki *en küçük idari birimler* olarak dikkati çekerler. Oysa, *bağlısı* terimi artık gerçek anlamını, Karadeniz bölgesi mezraalarında bulmaktadır. Diğerlerine bu tür bir benzetme yapmanın anlamı yoktur.

• Karadeniz bölgesi mezraaları, bölgenin topoğrafik yapısına da uygun olarak genellikle **gevşek dokulu ya da dağınık** bir form gösterirken, iç bölge mezraaları genellikle **toplu yerleşmeler** olarak dikkati çeker.

• Karadeniz bölgesi mezraa evleri, büyük çoğunluğu ile ahşap malzemenin inşaa edilmişlerdir. Bazıları bütünüyle ahşap, bazılarının da sadece üst katı ve ek yapıları ahşaptır. Oysa iç bölge mezraaları, büyük çoğunluğuyla taş ve toprak malzemenin inşaa edilmişlerdir.

• Karadeniz bölgesi mezraa meskenleri genellikle çift katlı olup çatılar, büyük

çoğunluğuyla eğimli ve çoğunluğunun eğimi, iki cepheye doğrudur. İç bölge mezraalarında ise daha çok tek katlı mesken tipi ve düz toprak çatı hâkimdir.

• Mezraalarda mülkiyet, kadastro girmiş yörelerde şahsa ait olup, henüz bu hizmetin yapılmamış olduğu yörelerde *miras hukukunun zilyet hakkı ilkesi* geçerlidir.

• Karadeniz bölgesinde orman tahribinin en köklü sebeplerinden biri, yayla ve mezraa yerleşmeleri olup, birçok köy, mezraa ve yayla, devlet ormanları tahrip edilerek kurulmuşlardır. Tahribat, günümüzde de sürdürülmektedir. Çünkü bunlar, orman içi ya da orman yakını yerleşmelerdir. İç bölge mezraaları ise hemen tamamen step sahalarında yer aldıklarından, en azından günümüzde orman tahribi sürecinde pek de önemli bir etken değillerdir.

Türkiye mezraalarının en önemli ortak yönü ise; *kırsal kesimdeki geçim zorluklarından ortaya çıkmaları yanında; çoğunlukla devlet (hazine) arazilerinin kullanımıyla oluşturulmuş mülkler* olmalarıdır denilebilir.

Sonuç olarak, kuruluş ve işlevler açısından bazı benzer özellikler taşımakla birlikte, iç bölge mezraaları ile Karadeniz bölgesi mezraaları arasında önemli bir takım farklar olduğu görülmektedir. Devamlı ya da geçici olarak kullanılmalarından, yerleşme formları ve mesken türlerine kadar pek çok özelliğe yansıyan ve yukarıda belirtilen bu farklılıkların da temelde coğrafi yapının çeşitliliği ve farklılığı nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Akdağ,M.,1959**, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453) Cilt: I, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yayın No.131, Ankara.
- Akdağ,M.,1971**, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1453-1559) Cilt: II, Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Yayın No.131, Ankara.
- Akkan,E.,vd.,1993**, *Uzungöl*. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, *sayı: 2, Ankara*.
- Alagöz,C.A.,1941**, *Yayla Tabiri Hakkında Rapor*. Birinci Coğrafya Kongresi (6-21 Haziran 1941). Raporlar-Müzakereler-Kararlar, Maarif Vekâleti Yayını, Ankara.
- Arıkan,Z.,1988**, XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı. Ege Üniv. Edebiyat Fak. Yay.No.52, İzmir.
- Başbüyük,A.,2004**, Kemah İlçesinin Coğrafyası. Nobel Yayın No. 620, Ankara.
- Ceylan,S.,1995**, Artvin Yöresinin Coğrafi Etüdü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Coşkun,O.,2010**, İkizdere İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası. Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Darkot,B.,1988**, El-Aziz (Ma'murat Al-Aziz), İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 4, İstanbul.
- DİE, 1981**, Köy Genel Bilgi Anketi. DİE Yay. No.964, Ankara.
- Doğanay,H.,1997**, Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı: 3892, Bilim ve

Kültür Eserleri Dizisi: 877, İstanbul.

- Elibüyük,M.,1990.** *Türkiye'nin Tarihi Coğrafyası Bakımından Önemli Bir Kaynak: Mufassal Defterler.* Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırmaları, cilt:1, sayı:2, Ankara.
- Emiroğlu,M.,1977,** *Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi: Güzle.* Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, sayı:8, Ankara.
- Emiroğlu,M.,1977,** Bolu'da Yaylalar ve Yaylacılık. Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. No. 272, Ankara.
- Erinç,S.,1953,** Doğu Anadolu Coğrafyası. İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü, Yay. No. 15, İstanbul.
- Gök,Y.,2007,** Horasan İlçesinin Coğrafyası. Atatürk Üniv. Yay. No. 965, Araştırma Serisi, No. 49, Erzurum.
- Gök,Y.,2011,** Erzurum İlinin Cumhuriyet Dönemi Nüfus Sayımları (1927-2010). Atatürk Üniv. Yay.No.993, Araştırma Serisi No. 52, Erzurum.
- Göney,S.,1977,** *Türkiye'deki Bir Eğreti Kır Yerleşme Şekli Hakkında Bazı Yeni Müşahedeler.* İstanbul Üniv. Coğrafya Enstitüsü Dergisi, sayı: 20-21, İstanbul.
- Göyünc,N.,1969,** XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.No.1458, İstanbul.
- Halaçoğlu,Y.,1988,** XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu: Yeni İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmeleri. Türk Tarih Kurumu Yay. No. VII. dizi, sayı: 92, Ankara.
- İçişleri Bakanlığı,1946,** Türkiye Meskûn Yerler Kılavuzu. Yay. Seri: II, Cilt:I, Ankara.
- İçişleri Bakanlığı,1947,** Türkiye Meskûn Yerler Kılavuzu. Yay. Seri: II, Cilt:II, Ankara.
- İçişleri bakanlığı,1982,** Köylerimiz 1981, Genel Yayın No: 732, Seri: 3, Sayı: 2, Ankara.
- İnalçık,H.,2000,** Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, Cilt: 1 :1300-1600, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Kafesoğlu,İ.,1987,** Türk Bozkır Kültürü. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.No.110, Ankara.
- Karadeniz,V.,2011,** Koyulhisar'ın Coğrafi Etüdü. Güven Mücellit Matbaacılık, İstanbul.
- Koca,H.,2000,** Düziçi İlçesinin Coğrafyası. Atatürk Üniv. Yay. No. 899, Araştırma Serisi, No. 46, Erzurum.
- Koday (Tüzemen),S.,1991,** Olur'un Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. (Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum.
- Koday,Z.,2003,** Arhavi Çayı Havzasının Coğrafyası. Atatürk Üniv. Yay. No. 934, Araştırma Serisi, No. 71, Erzurum.
- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü,1985,** 35.075 Köyümüzün Köy Envanter Etütleri (1981), Ankara.

- Miroğlu,İ.,1975**, XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı. Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yay. No.1, İstanbul.
- Orhonlu,C.,1963**, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskan Teşebbüsü, (1691-1696). İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No. 998, İstanbul.
- Sarıbeyoğlu,M.,1951**, Aşağı Murat Bölgesinin Beşeri Coğrafyası. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doğu Anadolu Araştırmaları İstasyonu, Yay. No. 1, Ankara.
- Sever,R.,2008**, Karlıova İlçesinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. Atatürk Üniv. Yay. No. 969, Araştırma Serisi, No. 51, Erzurum.
- Şahin, İ.,2004**, *Mezraa*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 29, Ankara.
- Tanoğlu,A.,1954**, *İskân Coğrafyası: Esas Fikirler, Problemler ve Metod*. İstanbul Üniv. Türkiyat Enstitüsü Mecmuası, Cilt: XI, İstanbul.
- Tanoğlu,A.,1966**, Nüfus ve Yerleşme. İstanbul Üniv. Yay. No. 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enstitüsü No. 45, İstanbul.
- Tuncel,H.,1996**, *Mezraa Kavramı ve Türkiye’de Mezraalar*. Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 5’ten Ayrıbasım, Ankara.
- TÜİK,1997**, Köy Envanter Etütlerine Göre Türkiye İllerinin Yerleşim Yeri Birden Fazla Olan Köy Sayısı, Yerleşim Yerinin Niteliği ve Yayla Durumu. TÜİK yayını, Ankara.
- Yediyıldız,B.,1985**, Ordu Kazası Sosyal Tarihi. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. No.598, Kültür Eserleri Dizisi: 42, Ankara.
- Yılmaz,O.,1991**, Tortum Çayı Havzasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası. (Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum.
- Yinanç,R.,Elibüyük,M.,1983**, Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), GÜGEF Yay.No.1, Ankara.
- Yinanç,R.,Elibüyük,M.,1988**, Maraş Tahrir Defteri (1563). Cild I ve II, Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay.No.1, Ankara.
- Yücel,T.,1988**, *Türkiye’de Kır Yerleşme Tipleri*. Türk Kültürü Araştırmaları, XXVI/I, Ankara.
- Yücel,T.,1995**, *Türkiye’nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü Araştırmaları, Prof.Dr. Oktay Aslanapa’ya Armağan (Ayrı Basım), Yıl: XXXI/I-II, 1993, Ankara.
- Zaman,M.,2001**, Tonya İlçesinin Coğrafi Etüdü. Tonya Belediyesi Kültür Yayınları, No. 1, Top-Kar Matbaacılık, Akçaabat.